

УДК 355.233.6:94(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.10>**Кмін Анастасія Олександрівна,***ад'юнкт**Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного**orcid.org/0000-0002-8158-2449**anastasiakmin@gmail.com*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті досліджується питання становлення й розвитку організаційних аспектів системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю Збройних Сил України на прикладі Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Дослідження охоплює період від здобуття Україною незалежності до початку Антитерористичної операції, яка відбувалася на Сході нашої держави.

Розглядаються основні вимоги до курсантів-випускників, які проходили навчання в зазначений період у військовому закладі вищої освіти за напрямками «Радіотехніка», «Культура», «Виховна та соціально-психологічна робота в підрозділах Сухопутних військ», а також умови, які впливали на розвиток цих вимог та освітнього процесу (введення нових дисциплін).

Визначено, що досліджуваний період умовно поділяється на три етапи: 1) 1991–2004 рр., у які відбувалося прийняття базових нормативно-правових документів, підготовка військово-гуманітарного профілю здійснювалася за рахунок перепідготовчих курсів для офіцерів з освітою радянського періоду, після реорганізації навчальних закладів основна увага приділялася національно-патріотичному вихованню (вивченню української мови та історії), вимоги до випускника склалися із «знання, уміння й навички»; 2) 2004–2009 рр., у які тривав розвиток нормативної бази, завершилися курси перепідготовки, в освітньому процесі були введені дисципліни морально-психологічного забезпечення, вимоги до випускника трансформувалися в «компетенції»; 3) 2009–2014 рр., у які проглядається значний вплив міжнародної асоціації, відбувається обмін досвідом за безпосередньої участі курсантів та викладачів у міжнародних навчаннях, основна увага освітньої підготовки приділяється набуттю компетенцій психологічно-діагностувального напрямку, у підготовку введено питання лідерства.

Унаслідок аналізу дослідженого матеріалу можна зробити висновок, що значний вплив на підготовку фахівців військово-гуманітарного профілю для Збройних Сил України здійснили геополітичні зміни, іноземний досвід та бажання створити власну незалежну армію.

Ключові слова: навчальний процес, Збройні Сили України, військово-гуманітарний профіль, морально-психологічне забезпечення.

Kmin Anastasia,*Adjunct**Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy**orcid.org/0000-0002-8158-2449**anastasiakmin@gmail.com*

HISTORICAL EXPERIENCE OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF TRAINING SPECIALISTS OF THE MILITARY AND HUMANITARIAN PROFILE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article examines the formation and development of the organizational aspects of the system of training specialists in the military-humanitarian profile of the Armed Forces of Ukraine on the example of Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy. The study covers the period from Ukraine's acceptance of independence to the beginning of the Anti-Terrorist Operation, which took place in the East of our country.

The main requirements for graduate cadets who studied during the specified period at a military institution of higher education in the areas of "Radio Engineering", "Culture" and "Educational and socio-psychological work

in units of the Ground Forces” are considered. As well as the conditions that influenced the development of these requirements and the educational process (introduction of new disciplines).

It was determined that the researched period is conditionally divided into three stages: 1) 1991–2004, in which the basic regulatory and legal documents were adopted, the preparation of the military-humanitarian profile was carried out at the expense of retraining courses for officers with an education of the Soviet period, after the reorganization of educational institutions the main attention was paid to national-patriotic education (study of the Ukrainian language and history), the requirements for a graduate consisted of “knowledge, skills and abilities”; 2) 2004–2009, during which the development of the regulatory framework continued, retraining courses were completed, disciplines of moral and psychological support were introduced into the educational process, requirements for graduates were transformed into “competencies”; 3) 2009–2014, in which the significant influence of the international association can be seen, there is an exchange of experience with the direct participation of cadets and teachers in international training, the main attention of educational training is given to the acquisition of psychological and diagnostic competencies, the issue of leadership is introduced into the training.

As a result of the analysis of the researched material, it can be concluded that geopolitical changes, foreign experience and the desire to create an independent army had a significant impact on the training of military-humanitarian specialists for the Armed Forces of Ukraine.

Key words: educational process, Armed Forces of Ukraine, military-humanitarian profile, moral and psychological support.

Упродовж 1991–1992 рр. українською владою був створений основний фундамент функціонування держави та Збройних Сил України. У Воєнній доктрині, яка була прийнята в 1993 р., визначалися принципи та напрями будівництва Збройних Сил України. Тож постало питання функціонування та комплектації новостворених структур кадровими офіцерами.

Однією з новостворених структур була Соціально-психологічна служба Міністерства оборони України на чолі з полковником В.С. Мулявою, який керував військовою структурою, застосовуючи принцип «порядність, патріотизм та професіоналізм» (Кисіль, 2011, с. 52). На думку автора, такий цікавий факт щодо принципу роботи цілком описує основні напрями діяльності самої структури: організацію інформаційного, соціально-правового та морально-психологічного забезпечення, соціально-виховну й культурно-дозвільну роботу, військово-патріотичне виховання.

Концепція Соціально-психологічної служби Міністерства оборони України охоплювала здобутки й наукові досягнення у психології, соціології, конфліктології та колективізації особового складу. Основної ідеєю слугувало відторгнення партійного мислення та його впливу на військовослужбовця, що мало істотно викоринити «радянські установки».

Однак новостворена структура зіштовхнулася з проблематичним питанням – укомплектуванням. Понад 15 тисяч посад Соціально-психологічної служби Міністерства оборони України, з яких понад 10 тисяч – офіцерські,

необхідно було забезпечити фахівцями. Станом на 1992 р. на території України залишилося близько 11 тисяч офіцерів, які в радянські часи проходили військову службу у структурах партійно-політичної роботи. Однак варто зазначити, що приблизно половина з колишніх політичних працівників повернулися в російську федерацію, оскільки не бажали залишатися в Україні та служити у Збройних Силах України.

Тому з метою підготовки офіцерів на зазначені посади військові навчальні заклади, які були розташовані на території України, продовжили підготовку курсантів, які вступили ще за радянського часу. Також був створений Науково-дослідний і методичний центр соціально-психологічної служби Збройних Сил України, який проводив перепідготовку вже діючих офіцерів відповідно до завдань нової структури. Підготовка включала в себе вивчення історії України та її війська, документознавства й діловодства, української ділової мови тощо.

У 1993–2001 рр. відбулися значні зміни у процесі будівництва: реорганізація структур управління, прийняття нормативно-правових основ їх роботи, пошук ефективних шляхів реалізації поставлених завдань виховної роботи (наприклад, відбулася реорганізація Соціально-психологічної служби Міністерства оборони України в Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи Міністерства оборони України), прийняття Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, яка визначала основну мету й завдання виховної роботи, напрями її діяльності тощо.

Водночас завершилася реорганізація військових навчальних закладів та розпочалася підготовка за новими спеціальностями. У Військовому інституті Державного університету «Львівська політехніка» був введений напрям підготовки 6.0907 «Радіотехніка» за спеціалізацією «Технічні засоби інформації та культурно-просвітницька робота у військах (силах)» (Галузевий стандарт вищої освіти, 2004).

Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики на випускника зазначеної спеціальності передбачалося введення таких первинних посад, як офіцер із технічних засобів інформації та культурно-просвітницької діяльності у Збройних Силах України та інструктор гарнізонного Центру культури, просвіти й дозвілля (Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Військового інституту при Державному університеті «Львівська політехніка», 1999). Однак можемо припустити, що випускник цієї спеціалізації міг бути призначений і на посаду заступника командира роти з виховної роботи, аргументуючи це відповідністю вимог до випускника (знання, уміння, навички) до посадових обов'язків зазначеної посади.

Курсанти набували навичок з аналізування соціально-психологічного клімату в підрозділах та оволодівали методами культурно-просвітницької роботи для забезпечення соціально-психологічної адаптації. Ці навички можна було використовувати задля виконання аналізу морально-психологічних якостей військовослужбовця та забезпечення його соціально-психологічної адаптації.

Більша частина навчальної програми включала в себе вивчення технічних засобів інформації, наприклад військових телецентрів, фотографічної, кінопроекційної техніки, кіноапаратурних комплексів. Уміння та навички роботи із цією технікою забезпечували вмиле використання технічних засобів у процесі виховної роботи, що також є одним з обов'язків заступника командира роти з виховної роботи.

Також вивчали дисципліни з психології та педагогіки, опановували виховну й культурно-просвітницьку роботу, оскільки офіцерові на займаній первинній посаді необхідно було проводити заняття з гуманітарної підготовки, що включали в себе також питання педагогіки та психології.

Курс «Основи психології і педагогіки» включав вивчення законів і закономірностей психіки, розвитку психології та педагогіки, основних категорій цих дисциплін, формування й розвиток особистості, колективу, з'ясування принципів і методів виховного та навчального процесу, особливостей їх реалізації. Так, наприклад, одна з тем дисципліни – «Основи виховного процесу в армії і на флоті» – розкривала питання використання методів і форм виховання в армійському середовищі, роль та місце офіцера-керівника у вихованні особистості воїна, військового колективу.

Роль предмета «Педагогіка і психологія військового колективу» полягала у формуванні в майбутніх офіцерів знань, умінь і навичок щодо роботи з військовим колективом, виявлення, оцінки, прогнозування та корекції соціально-психологічних і педагогічних явищ та процесів, які протікають у колективі в ході військової діяльності в мирний і воєнний час, оцінки морально-психологічного стану та формування його здорового рівня в колективі, аналізу конфліктних ситуацій і процесу погашення конфліктів.

Вивчення курсу «Організація та методика культурно-просвітницької роботи» мало на меті надання курсантам знань, умінь і навичок, які необхідні для планування, організації та проведення культурно-просвітницької роботи із забезпечення бойової та повсякденної діяльності військових колективів, культурного виховання, естетичного розвитку, організації дозвілля військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Отже, зі здобуттям незалежності України, створенням структурних підрозділів Збройних Сил України відбувалася перепідготовка офіцерського складу з акцентуванням на національній свідомості, українському патріотизмі, духовності та сприйнятті нової української держави (її історії і мови). А згодом, після прийняття концепцій виховної роботи та морально-психологічного забезпечення, відновлення навчання у військових навчальних закладах, акцент у навчанні робився на виховній, гуманітарній (психологічній, педагогічній) підготовці та вмінні використовувати технічні засоби виховної і культурно-просвітницької роботи.

2004–2008 рр. характеризуються посиленням гуманітарного складника у Збройних Силах України. Підтвердженням цього стало прийняття Розпорядження Президента України «Про заходи щодо реформування гуманітарної

сфери Збройних Сил України» (Президент України, 2003), Концепції гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України (Президент України, 2004), а також Директиви вдосконалення військово-гуманітарного забезпечення, національно-патріотичного виховання, культурно-виховної та просвітницької роботи. У такий спосіб відбувалося вдосконалення системи виховної роботи у Збройних Силах України.

З 2009 р. в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (нині – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) було введено новий напрям підготовки 6.020101 «Культурологія» (Стандарт вищої освіти, 2009). Варто зазначити, що це єдиний навчальний заклад, який проводив підготовку за зазначеною спеціальністю. Тому розширення зазнало коло первинних посад, які обіймали випускники: начальник клубу військової частини; заступник командира підрозділу з виховної роботи; спеціаліст із виховної та соціально-психологічної роботи культурно-виховних установ, з'єднань, військових частин; спеціаліст з організації постачання, експлуатації та ремонту технічних засобів пропаганди органів виховної роботи.

Зазнали змін і вимоги до випускників. «Знання, уміння, навички», які студенти опановували під час навчання у військовому закладі вищої освіти, трансформувалися в «компетенції», які склалися із соціально-особистісних, загальнонаукових, інструментальних, загальнопрофесійних та спеціалізовано-професійних. Відповідно, ці компетенції забезпечували виконання посадових обов'язків майбутньої посади.

За виховну та національно-патріотичну роботу відповідало набуття таких компетенцій, як знання основ виховної роботи у Збройних Силах України, здатність визначати вищі патріотичні інтенції та художні цінності в сучасній українській культурі для виховання військовослужбовців, здатність упроваджувати досвід досвідчених фахівців виховних структур, здатність використовувати професійно профільовані знання й уміння під час планування та проведення заходів виховної роботи. Аналіз морально-психологічних якостей кожного військовослужбовця, забезпечення соціально-психологічної адаптації забезпечувалися здатністю впливати на свідомість військовослужбовців методами виховної роботи, здатністю формувати та підтримувати позитивний морально-психологічний стан

військовослужбовців із використанням міжкультурної комунікації і медіакультури. Своєю чергою спроможність формувати й використовувати власну технологію практики медіакультури для виконання завдань за призначенням можна віднести до обов'язку вмілого використання технічних засобів під час проведення виховної роботи.

Тож у процесі порівняння вимог до випускника в 1999 р. та відповідних вимог у 2009 р. проглядається значний крок у зміні вектору системи підготовки. Знання, уміння й навички, які здобувалися в 1999 р., забезпечували відточення дій і механізму забезпечення ефективної роботи, однак через 10 років для успішного завершення навчання цього вже не буде досить. Компетенції відповідають за особистісний розвиток, симбіоз усіх знань і вмінь у різних аспектах офіцерської діяльності, за вміння переймати інноваційний досвід та вдало його застосовувати під час виконання завдань.

За час незалежної України військові структури активно розпочали будувати військові відносини з іноземними представниками збройних сил, а також закордонними військовими навчальними закладами. На базі Міжнародного центру миротворчості та безпеки, що розташований на Львівщині, відбувалися міжнародні навчання, у яких брали участь не тільки діючі військовослужбовці, а й курсанти та викладачі військових закладів освіти. Такі тісні відносини з іноземними фахівцями дали більш детальне розуміння процесу виконання завдань, які поставлені перед фахівцями з виховної і соціально-психологічної роботи, та певних доповнень щодо підготовки майбутніх офіцерів.

По-перше, інформаційно-пропагандистське забезпечення постало перед фахівцями більш кардинально. Необхідність кампанії щодо підвищення ролі військовослужбовця серед населення України, а також можливості привідкрити раніше приховане «військове життя» спонукала до створення інформаційних джерел (інтернет-сторінок, офіційних сайтів), які розміщували новини та оприлюднювали особливості життя військовиків для піднесення престижу військової служби.

По-друге, вимагалось виховання не лише патріота з високим морально-психологічним рівнем, а й справжнього лідера, який буде на власному прикладі підвищувати моральний дух особового складу, зокрема не боятися приймати правильні рішення.

По-третє, констатувалася важливість знання культури та традицій інших країн і населення. Досвід проведення локальних війн і збройних конфліктів за участю українських військовослужбовців у складі миротворчого контингенту показав важливість володіння інформацією щодо населення та традицій країни, у якій відбуваються бойові дії. Такі знання необхідні для дієвого забезпечення інформаційно-пропагандистського впливу на ворогуюче населення, моральної підтримки та запобігання впливу на особовий склад, а також вільного спілкування з інтернаціональними військами, з якими разом відбувалося навчання або бойові дії.

По-четверте, у підготовку майбутніх офіцерів було введено систему створення військового колективу (що більш відоме як командна взаємодія або командний клімат). Курсантів ще за роки навчання навчали правильно створювати умови для забезпечення «командної роботи». Такі знання набували під час проходження польових виходів, симуляцій виживання у складних умовах, командних ігор тощо.

По-п'яте, необхідне було створення методичної літератури, проведення конференцій, семінарів, круглих столів для подальшого розвитку як морально-психологічного забезпечення, так і виховного процесу загалом.

У 2013 р. була впроваджена нова спеціальність «Виховна та соціально-психологічна робота в підрозділах Сухопутних військ» (Стандарт вищої освіти, 2013). Підготовка в її межах передбачала набуття компетенцій, які забезпечували здатність виконувати військово-професійні завдання за такими первинними посадами, як заступник командира роти з роботи з особовим складом, психолог або політолог військової частини.

У процесі аналізу вимог до випускника 2013 р. проглядається значна відмінність у напрямі спеціалізовано-професійних компетенцій. До їх складу ввійшли здібності, що стосуються професійно-психологічного відбору, психологічної

діагностики, психології управління та лідерства, згуртування військового колективу, підтримання його позитивного морально-психологічного стану. Також варто зауважити, що, на відміну від попередніх вимог, компетенції передбачають уміння використовувати норми міжнародного гуманітарного права та євроатлантичні стандарти й процедури управління підрозділом під час миротворчих операцій (місій).

Стало цікаво, чи вплинула така зміна у психологічному, військово-колективному та міжнародному напрямах на наповненість навчального плану підготовки. Відповідь на це запитання ствердна, адже відбулося введення нових дисциплін.

Отже, розвиток організації підготовки військово-гуманітарного профілю зі здобуттям Україною незалежності відбувався за досить важких умов. Його можна поділити на три періоди:

1) 1991–2004 рр. – прийняття основних нормативно-правових документів (законів, положень), вибір напрямів роботи новостворених структур з одночасним національним відродженням українського суспільства. Останнє значно вплинуло на систему підготовки, оскільки як основний напрям було вибрано відродження української ідентичності, розвиток національно-патріотичного виховання (на основі історії України, української мови, релігії);

2) 2004–2009 рр. – розвиток структур виховної роботи, введення нового компоненту стандарту освіти («компетенція»);

3) 2009–2013 рр. – вплив міжнародного співробітництва. У навчальних дисциплінах розширилося коло психологічно-педагогічних напрямів, відбувалося вивчення міжнародного гуманітарного права та лідерства (що є основним з-поміж елементів підготовки іноземних військових закладів вищої освіти), а також запроваджена безпосередня участь курсантів та офіцерів у міжнародних навчаннях.

Список використаних джерел:

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра напряму підготовки «Радіотехніка». Київ, 2004. 26 с.
2. Кисіль В.В. (2011). Проблеми діяльності органів з виховної та соціально-психологічної (виховної) роботи в Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. № 4(23). С. 51–57.
3. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Військового інституту при Державному університеті «Львівська політехніка». Напряму підготовки «Радіотехніка». Львів, 1999. 19 с.

4. Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України : Розпорядження Президента України від 25 жовтня 2003 р. № 338/2003-рп / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338/2003-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

5. Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України : Указ Президента України від 12 січня 2004 р. № 28/2004 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28/2004#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

6. Стандарт вищої освіти (2013). Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за напрямом підготовки «Військове управління (за видами Збройних Сил України: Сухопутні війська)». Київ. 42 с.

7. Стандарт вищої освіти (2009). Освітньо-професійна програма бакалавра напряму підготовки «Культура». Київ. 21 с.

References:

1. n. a. (2004). Haluzevyi standart vyshchoi osvity. Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka bakalavra napriamu pidhotovky "Radiotekhnika" [Industry standard of higher education. Educational and qualification characteristics of the bachelor's degree in "Radio engineering"]. Kyiv, 26 p. [in Ukrainian].

2. Kysil, V.V. (2011). Problemy diialnosti orhaniv z vykhovnoi ta sotsialno-psykholohichnoi (vykhovnoi) roboty v Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Problems of the activities of educational and socio-psychological (educational) bodies in the Armed Forces of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, no. 4(23), pp. 51–57 [in Ukrainian].

3. n. a. (1999). Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka na vypusknika Viiskovoho instytutu pry Derzhavnomu universyteti "Lvivska politekhnika". Napriam pidhotovky "Radiotekhnika" [Educational and qualification characteristics for a graduate of the Military Institute at the Lviv Polytechnic State University. Field of training "Radio engineering"]. Lviv, 19 p. [in Ukrainian].

4. President of Ukraine (2003). Pro zakhody shchodo reformuvannia humanitarnoi sfery Zbroinykh Syl Ukrainy: Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 25 zhovtnia 2003 r. № 338/2003-рп [On measures to reform the humanitarian sphere of the Armed Forces of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated October 25, 2003 № 338/2003-рп]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338/2003-%D1%80%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

5. President of Ukraine (2004). Pro Kontseptsiuu humanitarnoho i sotsialnoho rozvytku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2004 r. № 28/2004 [On the Concept of humanitarian and social development in the Armed Forces of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2004. № 28/2004]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28/2004#Text> [in Ukrainian].

6. n. a. (2013). Standart vyshchoi osvity. Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka bakalavra za napriamom pidhotovky "Viiskove upravlinnia (za vydamy Zbroinykh Syl Ukrainy: Sukhoputni viiska)" [Standard of higher education. Educational and qualification characteristics of a bachelor in the field of training "Military management (by types of the Armed Forces of Ukraine: Land Forces)"]. Kyiv, 42 p. [in Ukrainian].

7. n. a. (2009). Standart vyshchoi osvity. Osvitno-profesiina prohrama bakalavra napriamu pidhotovky "Kultura" [Standard of higher education. Educational and professional bachelor's program in the field of training "Culture"]. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].